

Türklere Yönelik Misyonerlik Açısından Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Çevirilerinde Din Dilinin Değişimi

Change of Religious Language in Turkish Translations of the Bible in Terms of Missionary to Turks

Salih ÇINPOLAT^a

^aKaramanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri ABD,
Karaman, Türkiye

Received: 12.03.2022

Received in revised form: 22.06.2022

Accepted: 28.06.2022

Available online: 25.10.2022

Correspondence:

Salih ÇINPOLAT
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri ABD,
Karaman, Türkiye
salihcinpolat@hotmail.com

ÖZ Katolik Hristiyanlıkta Kitab-ı Mukaddes'in Latince metni esas alınarak çeviriye onay verilmezken, Protestanlar onun farklı dillere çevrilerek tüm dünyaya duyurulması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu amaçla birçok dile çevrilen Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye çevrilmesi de Hollandalı bir grup Protestan'ın çabalarıyla olmuştur. Ali Ufki Bey'in 1664/1666 yılında tamamladığı Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirisi bazı güncellemelerle 1827, 1878, 1885, 1886, 1901 yıllarında Arap harfleriyle (Osmanlıca), 1941 ve 2001 yılında da Latin alfabesiyle yayımlanmıştır. Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye çevrilmesinde temel amaç misyonerlik olduğundan, çeviri baskılarında da hedef kitle olarak belirlenen Müslüman Türklerin kullandığı kelimeler dikkate alınmıştır. Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinde uzun yıllar İslâmî kavramların daha yoğun olduğu bir dil kullanılmışken, 1970'li yıllarda iyice artan dilde sadeleşme ve Arapça-Farsça kökenli kelimeler yerine Türkçe kelimeler kullanma ya da üretme anlayışından etkilenilmiştir. Bu etki 2001 yılındaki *Kutsal Kitap* çevirisinde Türkçe kökenli kelimelerin tercih edilmesiyle kendini göstermiştir. Bu tercihin nedeni dil alanındaki tartışmalarda hem İslam dinine mesafeli olan dilde sadeleşme taraftarlarından yana tavır alınarak onlara destek olmak hem de onları misyonerlik için hedef kitle olarak görmektir. Bu makalede, Ali Ufki Bey çevirisi, Kitab-ı Mukaddes'in 1827, 1886, 1941, 2001 yılına ait Türkçe çeviri baskıları ve 2012 yılında yayımlanan "Halk Dilinde İncil" adlı Türkçe İncil çevirisinde kullanılan dini kavram ve kelimelerdeki değişim Matta İncili örneğinde incelenmiştir. Böylece misyonerlik açısından Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerindeki din dili değişimine ve bu değişimin ardındaki sebeplere dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi; Kitab-ı Mukaddes; Ali Ufki Bey; çeviri; din dili; halk dilinde İncil

ABSTRACT While the translation was not approved based on the Latin text of the Bible in Catholic Christianity, Protestants claimed that it should be translated into different languages and announced to the whole world. For this purpose, the Bible, which was translated into many languages, was translated into Turkish with the efforts of a group of Dutch Protestants. The Turkish translation of the Bible, which was completed by Wojciech Bobowski (Ali Ufki Bey) in 1664/1666, was published in Arabic letters (Ottoman) in 1827, 1878, 1885, 1886 and 1901, with some updates, and in Latin alphabet in 1941 and 2001. Since the main purpose in the translation of the Bible into Turkish is missionary work, the words used by Muslim Turks, who were determined as the target audience, were taken into account in the translation editions. While the Turkish translations of the Bible used a language with more Islamic concepts for many years, it was influenced by the simplification of the language and the understanding of using or producing Turkish words instead of Arabic-Persian origin words, which increased in the 1970s. This effect was evident in the 2001 Bible translation, with the choice of words of Turkish origin. The reason for this preference is to support the supporters of simplification in the language, which is distant from the religion of Islam, and to see them as the target audience for missionary work. In this article, Wojciech Bobowski's translation, the Turkish translation editions of the Holy Bible in 1827, 1886, 1941, 2001, and the change in religious concepts and words used in the Turkish translation of the Bible called "Halk Dilinde İncil" (Bible in Folk Language) published in 2012 are examined in the example of the Gospel of Matthew. Thus, in terms of missionary work, attention was drawn to the change in the language of religion in the Turkish translations of the Bible and the reasons behind this change.

Keywords: History of Religions; Bible; Wojciech Bobowski (Ali Ufki Bey); translation; language of religion; Bible in folk language (halk dilinde İncil)

EXTENDED ABSTRACT

The Bible, which contains the holy texts of Christianity, consists of two parts as the "Old Testament" and the New Testament. Although the part containing the sacred texts of the Jews is considered valuable as the "Old Testament", the most important part is the "New Testament". Because, according to Christianity, while the testaments made by God through prophets such as Abraham, Isaac, Jacob and Moses are limited to the Israelites, the testament made through Jesus is for the salvation of all humanity. From the earliest times, the holy texts of Christians were written in different languages such as Greek, Syriac, Arabic and Latin. However, in Catholic Western Christianity, the Latin translation of the Bible was taken as a basis and its translation into other languages was not deemed appropriate. For this reason, those who advocated the translation of the Bible into other languages were Protestants who opposed the Catholic teaching. The translation of the Bible into Turkish was also done by a group of Dutch Protestants. For this purpose, Levinus Warner, the Dutch ambassador of the time, first commissioned Yahya b. Ishak to translate the Bible into Turkish in Istanbul. This translation was completed in 1659/1661 but was not published because it was not successful enough. Later, Ali Ufki Bey (Wojciech Bobowski), who worked for many years in the Ottoman palace and spoke many languages, was commissioned by Levinus Warner for the translation. The Turkish translation of the Bible, which was completed by Ali Ufki Bey (Wojciech Bobowski) in 1664/1666, was published in Paris in 1827 due to the problems experienced. After this first edition, the Turkish translation of the Bible was published in Ottoman Turkish in 1878, 1885, 1886, 1901, and in Latin letters in 1941 and 2001. While the Ottoman editions of the Bible and the 1941 edition were mostly translated with Arabic-Persian origin words and religious concepts; In the 2001 edition, words of Turkish origin and religious concepts were emphasized. This religious language change is a reflection of the understanding of simplification in language, which started in the late Ottoman period and continued with the establishment of the Republic, and increased in the 1970s. In the 1970s, those who defended the simplification of language or pure Turkishism movement and those who opposed it created a polarization related to religion rather than a discussion on language. According to this, while those who are secular and distant from the religion of Islam are in favor of simplification in language; Conservative and religious people, on the other hand, have argued that the words used by the people for centuries should be used. Since the supporters of simplification in the language insistently took care to use words of Turkish origin, this situation also affected the religious language used in the translations of the Bible. Missionary Protestants, who translated the Bible into Turkish, chose between these two groups the Secular and distanced from the Religion of Islam and the language they used. This choice means both supporting them and seeing them as a target audience. However, in the Turkish translation of the Bible in Folk Language, published by Yeni Yasam Publications in 2012, religious concepts and words of Arabic-Persian origin started to be used again. In the statement regarding this religious language change, it was emphasized that the Turkish-origin religious concepts and words used in the 2001 translation were not used and adopted by the public. In this case, the insistence of the supporters of simplification in the use of Turkish was not accepted by the public. For this reason, Christian missionaries used Arabic-Persian origin religious concepts and words more in the said Turkish translation of the Bible. This change in the language of religion in Turkish translations shows that the missionaries used the "inculturation" method, which is to convey Christianity to the target audience by using their cultural elements.

Hristiyanların kutsal metinlerine göre İsa, başlangıçta sadece İsrailoğullarına yönelik bir çalışma yürütürken,¹ çarmıha gerilerek öldürülmesi,² gömülmesi³ ve üç gün sonra dirilerek havarileriyle buluşmasından³ sonra, *"Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin. Size buyurduğum her şeye uymayı onlara öğretin..."*⁴ diyerek mesajın evrenselliğine dikkat çekmiştir. Tarihi süreçte de Hristiyanlık, İsa'nın mesajının İsrailoğulları ile sınırlı tutulamayacağını benimseyenler tarafından farklı milletler arasında yayılmıştır. Hristiyan teolojisinde, hem İsa'nın mesajını insanlara duyurması hem de sonraki süreçte bu mesajın dünyaya yayılması için yapılan faaliyetler için *Misyon*,⁵ Hristiyan mesajını yaymak için özel olarak yetiştirilen kişilere *Misyoner*; Hristiyan misyonerliğinin teorik ve pratik açıdan kurallarının belirlendiği ve bu amaçla yapılan çalışmaların verilerinin ortaya konulduğu disipline ise *Misyoloji* adı verilmiştir.⁶ Misyon anlayışının faaliyet alanı, farklı kültürler olduğundan Misyoloji, "Tanrı'nın iradesinin kültürel bir bağlam içerisinde uygulamaya konulması" olarak da tanımlanmıştır.⁷

¹ *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2001, Matta 10/5-6; 15/24.

² Matta 27/32-66; Markos 15/21-47; Luka 23/26-56; Yuhanna 19/17-42; 28/1-8.

³ Matta 28/1-17; Markos 16/1-14; Luka 24/1-49; Yuhanna 20/1-31; 21/1-25.

⁴ Matta 28/19-20.

⁵ Mehmet Aydın, "Türkiye'de Katolik Misyonerliği", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, 17-18 Nisan 2004*, İstanbul 2004, s. 93-95.

⁶ Süleyman Turan, *Misyoloji: Hristiyan Misyon Bilimi*, Sarıcaç Yayınları, Ankara 2011, s. 13-14, 116-119.

⁷ Mahmut Aydın, "Evanjelik Hristiyanlığın Misyon Yöntemleri ve Türkiye'deki Yansımaları", *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik Sempozyum (01-02 Ekim 2005, Ankara)*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara 2005, s. 51-52.

Pavlus'un İsrailoğulları dışındaki insanlara (gentile) İsa'nın mesajını ulaştırma çalışmaları konusunda sarf ettiği şu sözleri, misyon faaliyetinde "hedef kitle"ye göre hareket etmenin önemini ortaya koyması bakımından önemlidir:

"Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim Kutsal Yasa'nın denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı'nın Yasasına sahip olmayan biri değilim, Mesih'in Yasası altındayım. Buna karşın, Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için onlarla güçsüz oldum. Ne yapıp yapıp bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum. Bunların hepsini, Müjde'de payım olsun diye Müjde'nin uğruna yapıyorum."⁸

Hristiyanların Türklere yönelik misyonerlik faaliyetleri V. yüzyıldan itibaren özellikle Nesturilerin Orta Asya'daki çalışmalarına kadar götürülebilir.⁹ Selçukluların Anadolu'ya gelmesiyle de Hristiyanlar ve Türkler arasında siyasi, kültürel ve dini ilişkiler sürekli olarak devam etmiştir. Hristiyanlar arasında 1054 yılındaki Katolik-Ortodoks ayrışmasından sonra Roma merkezli Katolik Hristiyanların özellikle Dominiken, Fransisken, Kapuçin, Lazarist ve Cizvit tarikatlarına mensup misyonerleri¹⁰ Anadolu'da birçok kilise, manastır, hastane, kimsesizler evi, çocuk yuvası ve çeşitli kademelerde okullar açarak Katolik misyonerliği yapmıştır.¹¹ İstanbul'un 1453 yılında Osmanlıların eline geçmesi üzerine siyasi gücünü kaybeden İstanbul Ortodoks Kilisesi, bu tarihten sonra daha çok nüfuz genişletme ve tüm Ortodoksların hamisi olduğu anlayışını diğer Ortodoks Kiliselere ve Hristiyan dünyasına kabul ettirmeye yönelik çaba içine girmiştir. Bunun yanında Ortodoks misyonerliği kapsamında çeşitli kongreler, geziler düzenlenerek, halka İncil'in, Meryem'in ve Ortodokslarca aziz sayılan bazı kişilerin bibloları dağıtılarak/satışı yapılarak, çeşitli Kilise ve ayazmaların birtakım hastalıklara şifa olduğu söylenerek faaliyetler yürütülmüştür.¹² Martin Luther'in Katolik Papalığın uygulamalarına yönelik itirazları ile ayrı bir mezhep olarak ortaya çıkan Protestanlıkta da misyonerlik, özellikle de 19. yüzyılın başlarından itibaren hem Protestan olmayan Hristiyanlara hem de diğer din mensuplarına sistemli şekilde uygulanmıştır.¹³ Müslüman Türklere yönelik de okul, hastane, Kilise, okuma salonu, dernek-vakıf ve yayınevi açma; zirai çalışmalar, gençlik kampları, öğrencilere burs verme, radyo yayını, İncil ve broşür dağıtımı yapma gibi yollarla misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş bu durum günümüzde de devam etmektedir.¹⁴

Hristiyanların misyonerlik faaliyetlerinde kullandığı yöntemlerden biri de Kitab-ı Mukaddes'in farklı dillere çevrilmesidir. Bu kapsamda Hristiyan kutsal kitabının tamamı veya bir kısmı dünyada konuşulan 3000'den fazla dil ve lehçeye çevrilmiştir.¹⁵ Kitab-ı Mukaddes'in bütünüyle Türkçeye çevrilmesi için Hollandalı bir grup Protestan'ın girişimiyle İstanbul'da önce Yahya b. İshak görevlendirilmiş ancak onun 1659/1661 yılında tamamladığı çeviri yeterince başarılı bulunmadığından basımı gerçekleşmemiştir.¹⁶ Daha sonra çeviri işi, Leh asıllı olup, sonradan Müslüman olmuş ve Osmanlı

⁸ 1. Korintliler, 9/19-23.

⁹ Ünver Günay - Harun Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s. 141-147.

¹⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkn: Mehmet Deri, *Türkiye'de Azınlıklar ve Azınlık Okulları (Rum - Yahudi ve Ermeni Cemaatleri)*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009, s. 122.

¹¹ Aydın, "Türkiye'de Katolik Misyonerliği", s. 99-122.

¹² Ahmet Hikmet Eroğlu, "Türkiye'de Ortodoks Misyonerliği", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, 17-18 Nisan 2004*, İstanbul 2004, s. 137-146.

¹³ Deri, *a.g.e.*, s. 144.

¹⁴ Mustafa Numan Malkoç, "Türkiye'de Protestan Misyonerliği", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, 17-18 Nisan 2004*, İstanbul 2004, s. 163-191.

¹⁵ <https://www.kitabimukaddes.com/hakkimizda/> (Erişim: 16/06/2022); Ayrıca bkz. Turan, *Misyoloji: Hristiyan Misyon Bilimi*, s. 170-171.

¹⁶ Bruce G. Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations (Annotated Chronology with Historical Notes and Suggestions for Further Research) Version "S" Version "S"*, (2014), s. 10-12; Funda Toprak, *Kitab-ı Mukaddes'in İlk Türkçe Çevirileri" V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, c. 2, TDK Yayınları Ankara 2004, c. 2, s. 2882-2885.

sarayında müzisyen, içoğlan ve mütercim olarak çalışmış Ali Ufki Bey'e verilmiş o da 1664/1666 yılında İstanbul'da çeviriyi tamamlamıştır.¹⁷ Bu çeviri el yazmaları, incelenmek ve kitap olarak basılmak amacıyla Hollanda'ya gönderilmiş, ama yaşanan olumsuzluklar nedeniyle basımı yapılamamıştır.¹⁸ Ali Ufki Bey'in çevirisi Hollanda Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde yaklaşık 150 yıl kaldıktan sonra İngiliz ve Ecnebi Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin girişimleriyle Paris'e getirilmiş, Türkçe dil uzmanı Prof. Dr. M. Jean Daniel Kieffer'in (1767-1833) bazı tashih ve değişiklikleriyle önce "Yeni Ahit" bölümü 1819 yılında, daha sonra da Kitab-ı Mukaddes'in tamamı 1827 yılında Paris'te Arap alfabesiyle Türkçe (Osmanlıca) yayımlanmıştır.¹⁹

Ali Ufki Bey'in Türkçe çevirisi, daha sonraki yıllarda Kitab-ı Mukaddes Şirketi tarafından bazı güncellemelerle 1878,²⁰ 1885,²¹ 1886,²² 1901²³ yıllarında Arap alfabesiyle, 1941 yılında ise Latin alfabesiyle basılmıştır.²⁴ Cumhuriyet döneminde Türkçe konuşma dilindeki kelime değişimleri ve dilde sadeleşme anlayışının etkisiyle, 1987 yılında "Yeni Ahit" kısmı *Müjde: İncil'in Çağdaş Türkçe Çevirisi*²⁵ olarak, 2001 yılında ise Kitab-ı Mukaddes'in tamamı *Kutsal Kitap* (yeni çeviri) adıyla yayımlanmıştır.²⁶ Bu çeviride kullanılan dini kavram ve kelimeler önceki baskılara kıyasla büyük oranda değişmiş ve Arapça-Farsça kökenli kelimeler yerine Türkçe kökenli kelimeler tercih edilmiştir. 2012 yılında Yeni Yaşam Yayınları tarafından *Halk Dilinde İncil* adıyla yayımlanan Türkçe çeviride²⁷ ise Arapça-Farsça kökenli İslâmî kavramlara daha çok ağırlık verilmiştir. Türklere yönelik bir misyonerlik yöntemi olarak Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerindeki bu din dili değişimi oldukça dikkat çekicidir.

Bu çalışmada, Kitab-ı Mukaddes'in çevirilerinde izlenen yöntemlere, Cumhuriyet döneminde yaşanan dilde sadeleşme çalışmalarına (Öz Türkçecilik) ve bunun *Kutsal Kitap* çevirisine yansıyan etkisine değinilecek, Kitab-ı Mukaddes'in Ali Ufki Bey tarafından yapılan çevirisi (1665), 1827, 1886, 1941 ve 2001 yılına ait Türkçe Kitab-ı Mukaddes baskıları ile 2012 yılında yayımlanan *Halk Dilinde İncil*'de kullanılan dini kavram ve kelimeler Matta İncili örneğiyle karşılaştırılarak çeviri baskıları

¹⁷ Turgut Kut, "Ali Ufki Bey" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, c. 2, s. 456-457; Cem Behar, *Ali Ufki ve Mezmurlar*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 9-18; Funda Toprak, *XVII. Yüzyıla Ait Bir İncil Tercümesi: İnceleme-Metin-Sözlük*, Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, Ankara 2006, s. 14-25 *Açıklamalı Kutsal Kitap*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2010, x-xii; Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, s. 18-19; Ali Ufki Bey'in çevirisinin bitiş tarihi için 1664, 1665, 1666 tarihleri verilmiştir. Bu çalışmada Ali Ufki Bey çevirisinin tarihi, Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirileri üzerine çalışma yapan Hristiyanların da kabul ettiği "1665" yılı olarak belirtilecektir. Eserin dijital kopyası için bkz. [https://www.osmanlicakelam.net/en/texts/1665 ALI BEY'in el yazması Eski Ahit-Yeni Ahit](https://www.osmanlicakelam.net/en/texts/1665%20ALI%20BEY%20IN%20EL%20YAZMASI%20ESKI%20AHIT-%20YENI%20AHIT); Eserdeki "Apokrif" metinlerin çevirisine ise https://www.hakikat.net/indir/APOKRAFi_Guncelleme_9Kasim2019_medium.pdf adresinden ulaşılabilir.

¹⁸ Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, s. 18-26.

¹⁹ *Kitabül-Ahd el-Atik ve Kitabül-Ahd el-Cedid el-Mensub ila Rabbina İsa el-Mesih, Paris, 1827*; (Bu eserin Eski Ahit bölümüne; <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10224108?page=1002> ; Yeni Ahit bölümüne ise, <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10224109?page=330> adresinden dijital olarak ulaşmak mümkündür. Ayrıca <https://www.osmanlicakelam.net/en/texts> adresinden de esere ulaşılabilir.) Karşılaştırmalarda "1827" olarak belirtilecektir; ayrıca bkz. *Açıklamalı Kutsal Kitap*, x-xii; *Kutsal Kitap* (2001), i; Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, s. 3, 11, 37-38.

²⁰ *Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid*, Boyacıyan Agop Matbaası, Dersaadet/İstanbul 1878. (Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu No: 4797-001 ve 4797-002 ve baskı tarihi belirtilmemiş olan bir çeviri 1878 baskısı Kitab-ı Mukaddes olabilir.) Bkz. Privratsky, s. 58-59.

²¹ *Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid*, Boyacıyan Agop Matbaası, Dersaadet/İstanbul 1885. Bu eserin Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır.

²² *Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid*, Boyacıyan Agop Matbaası, Dersaadet/İstanbul 1886). Bu eserin Dijital kopyasına <https://www.osmanlicakelam.net/en/texts> adresinden ulaşılabilir. Ayrıca Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde de bir nüshası bulunmaktadır. Karşılaştırmalarda "1886" olarak belirtilecektir.

²³ *Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid*, Boyacıyan Agop Matbaası, Dersaadet/İstanbul 1901. Bu baskı Osmanlı Türkçesi Kitab-ı Mukaddes'e yapılan son tashihtir. Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, s. 61.

²⁴ *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, ("Tevrat" ve "İncil"), (Kitab-ı Mukaddes Şirketi-Kenan Basımevi, İstanbul 1941); (Bu esere Ankara'daki Millî Kütüphane'de ulaşılmıştır. Bu baskı, F. W. MacCallum ve "Bay Camii" olarak kodlanan (Müslüman) Türk yardımcısının çalışmalarıyla güncellenmiştir. Bu çeviriye, Kitab-ı Mukaddes Şirketi tarafından 1948 ve 1987'de bazı küçük düzeltmeler/güncellemeler yapılmış ve günümüzde de basımı devam etmektedir. Karşılaştırmalarda, "1941" olarak belirtilecektir.); Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, s. 82.

²⁵ *Müjde: İncil'in Çağdaş Türkçe Çevirisi*, (Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1987).

²⁶ *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, (Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2001). Bu baskıda Ali Şimşek, Behnan Konutgan ve Mahmud Solgun Eski Ahit çevirmeni, Paul Lawrence ve Ken Wiest Eski Ahit yorumcusu, Graham Clarke ise Yeni Ahit yorumcusu olarak görev almıştır. Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, s. 92-94.

²⁷ *Halk Dilinde İncil*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2012.

arasındaki değişimin sebepleri misyonerlik ve inkültürasyon açısından irdelenecektir. Hristiyanlar tarafından Kitab-ı Mukaddes'te Yahudilerin kutsal metinlerine "Eski Ahit" adıyla yer verilmişse de, İsa'nın hayatının ve mesajının anlatıldığı "Yeni Ahit" bölümü hem dini inanç ve uygulama hem de misyonerlik açısından daha önemli görülmüştür. "Yeni Ahit" bölümü içerisinde de Matta İncili, birçok defa müstakil olarak Türkçe çeviri baskısının yapılmış olması²⁸ ve Hristiyanların misyon çalışmalarında sıkça kullanılması yönüyle öne çıkmaktadır. Bu nedenle Hristiyanların kutsal kitabının Türkçe çevirilerindeki dini kavram ve kelime değişimlerini, Kitab-ı Mukaddes'in tamamı üzerinde incelemek bu araştırmanın sınırlarını aştığından örnekler Matta İncili'nden seçilmiştir. Matta İncili'nin farklı tarihlerdeki baskılarında konuşma dilinde kullanılan bazı kelimelerin aynı anlama gelecek şekilde güncellenmesi dilin tabii seyri içerisinde olağan hatta gerekli bir durumdur. Bu çalışmada dikkat çekilen husus, söz konusu çeviriler yoluyla Türklere Hristiyanlık anlatılırken *Tanrı, ibadet yeri, ibadetler, din adamı çerçevesinde kullanılan dini kavram ve kelimelerin* kullanımının "hedef kitle"deki yansımaları gözetilerek değiştirilmiş olmasıdır.

KİTAB-I MUKADDES'İN FARKLI DİLLERE ÇEVİRİLMESİNDE İZLENEN YÖNTEMLER VE MİSYONERLİĞE ETKİSİ

Katolik Hristiyanlıkta Kitab-ı Mukaddes'in Latince olarak okunması, anlaşılması ve ibadet dili olarak kullanılması üzerinde ısrar edilirken, Protestanlıkta Kutsal Kitap'ın otoritesi vurgulanmış (Sola Scriptura) ve kutsal metinlerin farklı dillere çevrilmesi gerektiği savunulmuştur. Böylece Katolik Kilisesi'nin vurguladığı din dili olarak Latincenin kutsallığı ve Papanın kutsal metin üzerindeki otoritesi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.²⁹ Bu nedenle Kitab-ı Mukaddes'in farklı dillere çevrilmesi yoluyla Hristiyanlığı yayma faaliyetleri Katolik ve Ortodokslardan ziyade Protestan misyonerler tarafından uygulanmış ve Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye çevrilmesinde de Protestanlar etkili olmuştur.³⁰

19. yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarında faaliyete başlayan İngiliz ve Amerikan Protestan misyonerler, gerek farklı mezheplere mensup Hristiyanlara gerekse Müslümanlara yönelik olarak Hristiyan kutsal metinlerinin Türkçe çevirilerine ve basımına hız vermiştir.³¹ Ali Ufki Bey'in çevirisi Kitab-ı Mukaddes'in tamamını içeren bir ihtivaya sahip iken, özellikle 1850'li yıllardan itibaren "Yeni Ahit" kısmının tamamını veya bazı İncilleri içeren Türkçe çeviriler de yapılmıştır.³² Kitab-ı Mukaddes'in tamamını veya bir kısmını içeren Türkçe çeviriler sadece Arap harfleriyle (Osmanlıca) değil, Türkçe konuşan ancak farklı alfabeler kullanan milletlere yönelik olarak Yunan, Ermeni, Kiril, İbrani ve Latin alfabeleriyle de basılmıştır.³³

Tarih boyunca Kitab-ı Mukaddes'in farklı dillere çevirileri yapılırken, sözcüğü sözcüğüne çeviri (interlinear), dinî törenler için (dua) çeviri, edebî çeviri, çocuklara yönelik çeviri ve halkın anlayabilmesi için sade bir dilin kullanıldığı çeviri şeklinde farklı stratejiler izlenmiştir. İncil çevirilerinde Tanrı mesajının *hikâye/lafız (tarihsel), mecazi (alegorik), ahlaki (moral) ve anagojik*

²⁸ *El-İncil-i Ala Rivayet-i Matta'l Aziz (İncil-i Matta)*, Tercüme eden: James W. Redhouse, İngiliz ve Ecnebi Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Londra 1855; *İncil-i Matta*, Boyacıyan Agop Matbaası, İstanbul 1877; *İncil-Matta*, C. F. Gates, Goodsell ve Frederick W. MacCallum, İngiliz ve Amerikan Kitab-ı Mukaddes Şirketleri, İstanbul 1930; *Matta*, İngiliz ve Amerikan Kitab-ı Mukaddes Şirketleri, İstanbul 1936; *İncil'in Matta Bölümü*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1993.

²⁹ Hakan Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, s. 157.

³⁰ Salih Çinpolat, "Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye Çeviri Süreci ve Ali Ufki Bey'in Çevirisinin Önemi", *Dini Araştırmalar*, 2020, c. 23, sy. 59, s. 425-446.

³¹ Ayşe Aksu, "Malta, İzmir ve İstanbul'daki Protestan Misyoner Matbaalarında Basılan İncil'ler", *Cemal Aksu Armağanı*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., 2020, s. 171-223.

³² Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, s. 46-57

³³ Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, s. 111-118.

(*hikmet*) olmak üzere dört anlam boyutuna dikkat edilmesi istenmiştir. Buna göre İncil'in sözcük anlamı neyin gerçekleştiğini, alegorik anlamı neye inanılması gerektiğini, ahlaki anlamı nasıl yaşanılması gerektiğini, anagojik anlamı ise ne için uğraştığını/çabaladığını açıklar. 20. yüzyıl çeviri kuramlarına kadar çeviri metninin kaynak metne, hem içerik hem de sözcük bakımından eşdeğer olması gerektiği savunulmuşken; 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen çeviri kuramlarına göre çeviri, bir metnin farklı bir dilde gerçekleşen mümkün olan en yakın anlamdaki ifadesi olarak görülmüştür. Bu anlayış açısından çeviri, kaynak metinde verilen bir bilginin çeviri yapılan dili konuşan topluma sunulması olarak kabul edilmiş ve sözcük boyutunda bir "eşdeğerlilik" aranmamıştır. Yani çeviri metninin, yeri geldiğinde kaynak metinden daha uzun ya da daha kısa olabileceği benimsenmiştir.

Son dönemlerde çeviri bilimi alanındaki çalışmaları ve İncil'i İngilizceye çevirmesi ile tanınan Eugene Albert Nida (1914-2011), Kitab-ı Mukaddes çevirilerinde metne sadık kalınarak kelime kelime yapılacak çeviriden "formal equivalence" (biçimsel eşdeğerlilik) ziyade, "closest natural equivalent" (en yakın doğal eşdeğer) olarak belirtilen çeviri yönteminin kullanılmasını savunmuştur. Ona göre önemli olan Kitab-ı Mukaddes'te yer alan sözcük ve deyimlerin çeviri yapılan dil ve kültürde en yakın doğal eşdeğerini bulmaktır. Çünkü kutsal kitaplar da diğer metinler gibi belirli bir okur kitlesi tarafından anlaşılması amacıyla çevrildiğinden, misyonerlik faaliyetlerinde İncil çevirilerinin kültürel etkenler dikkate alınmadan sözcük düzeyinde yapılması nedeniyle yaşanan başarısızlıkları önlemek için çeviride kültürel farklılıklara dikkat etmek gerekir.³⁴

Hristiyanlar misyonerlik amacıyla yaptığı Kitab-ı Mukaddes çevirilerinde mesajın şartlara uydurulmasına önem vermiştir. Yani misyonerler İncil'in mesajının yayıldığı bölgedeki kültürle uyumlu hale getirilmesine ve hedef kitleye o dildeki uygun kelime ve kavramlar ile mesajın ulaştırılmasına dikkat etmiştir. Hristiyan mesajının farklı toplumların kültürlerine uygun tarzda sokulması olarak tanımlanan *inkültürasyon* da bu kapsamdadır. Bu yöntem hem kültürel değerlerin Hristiyanlığa uydurulmasını hem de Hristiyanlığın çeşitli kültürlere uygun tarzda sokulmasını ifade eder. Buna göre Hristiyan hayat tarzı ve mesajı, mahalli değerler kullanılarak topluma benimsettirilmeye çalışılır.³⁵

Kitab-ı Mukaddes'i çağdaş Türkçeye çeviri çalışmaları kapsamında hem 1987 yılında yayımlanan *Müjde* (İncil) çevirisinin hem 2001 yılı *Kutsal Kitap* çevirisinin hem de 2012 yılı *Halk Dilinde İncil*'in çeviri heyetinde yer alan ve 1987 yılında Yeni Yaşam Yayınları'nı faaliyete geçiren Ali Şimşek de bu konuda benzer fikirlere sahiptir. O, son yüzyılda çeviri anlayışındaki değişikliklerin Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerine de yansımaları olduğunu, artık literal olarak kelime çevirisi yerine "anlam"ın Türkçe ifadesine öncelik verildiğini belirtmiştir. 2001 yılında basılan *Kutsal Kitap* adlı çeviri için çalışmalar yaparken çeviri heyetinin, Türkiye'de dil alanındaki mücadelenin dilde sadeleşme taraftarlarınınca kazanılacağını öngördüğünü ve o nedenle bu baskıda Türkçe kökenli kelimelere ağırlık verdiklerini açıklamıştır. Ancak bu öngöründe yanıldıklarını ve günümüz itibarıyla değerlendirildiğinde 2001 yılı baskısında kullanılan dilin halk tarafından benimsenmediğini ve bu çeviride anlaşılmasız birçok ifade yer aldığını belirtmiştir. Bu nedenle "Yeni Ahit" bölümünü içeren *Halk Dilinde İncil* adlı çeviri, Türk halkının kullandığı din dili dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yeni Yaşam Yayınları olarak Kitab-ı Mukaddes'in tamamını ihtiva eden "*Halk Dilinde Kutsal Kitap*" adıyla yeni bir çeviri çalışmasını çok yakında yayımlamayı planladıklarını, bu çeviride "Tevrat, Zebur ve İncil'in Meali" ibaresinin yer alacağını, böylece hem çevirinin Kitab-ı

³⁴Ayla Akın - Muharrem Tosun, "Kutsal Kitap Çeviri Yöntemlerine Çeviribilimsel Bir Yaklaşım", *International Journal of Language Academy*, 2016, c. 4, sayı: 13, p. 60, 62-63, 67, 69-71.

³⁵ Ali İsrâ Güngör, "Kilise'nin Yeni Misyon Anlayışında İnkültürasyon'un Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, c. 43, sy. 1, s. 173-174.

Mukaddes'in asıl metni olmadığını hem de Müslümanların Kur'an-ı Kerim çevirileri için kullandığı "meal" kavramını kullanarak olası çeviri hatalarından kaynaklanacak sorunların çözüme kavuşacağını belirtmiştir.³⁶

Türkiye'de Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinin basımını ve satışını gerçekleştiren Kitab-ı Mukaddes Şirketi, farklı tarihli baskılarda kullanılan kelimeler değişse de temel mananın (Kelam) değişmediğine dair "*Dil Değişir Kelam Değişmez*"³⁷ adıyla bir kitap yayımlayarak, Türkçe kökenli kelimelere ağırlık veren 2001 yılındaki "yeni çeviri"nin esas alındığı *Kutsal Kitap* ve *İncil* çevirilerini günümüzde de kullanmaya devam etmektedir. Ancak Yeni Yaşam Yayınları, *Halk Dilinde İncil* adlı çevirisinde İslâmî kavramların yoğunlukta olduğu çok farklı bir din dili kullanmayı tercih ederek Türk halkına Hristiyanlık anlatımında/tanıtımında yöntem değişikliğine gitmiştir. Bu değişim de toplumda kullanılan din dilinin etkisini ve bunun çevirilere yansımaları göstermesi açısından önemlidir.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE DİLDE SADELEŞME HAREKETİ (ÖZ TÜRKÇECİLİK) VE DİN DİLİNE ETKİSİ

İnsanların birbiriyle iletişimini sağlayan dil, canlı bir organizma gibidir. Bu nedenle bir dilde toplumun ihtiyaçları doğrultusunda kullanılan kelimeler değişebilmekte veya yeni kelimeler eklenmektedir. Tarihi süreçte Türkçede de sosyal, kültürel, siyasi, dini ve teknolojik etkilenmeler yoluyla kelimelerde değişim, dönüşüm ve diğer dillerden etkilenmeler olmuştur. Bu anlamda Osmanlıca, Ortaçağ İslam medeniyetinin, günümüzde kullanılan Türkçe ise, Tanzimat sonrası süreçte Batı kültüründen etkilenmenin ve gelişen yeni hayatın bir ürünüdür.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra 1930'lu yıllarda "Güneş Dil Teorisi" ve "Türk Tarih Tezi" anlayışı çerçevesinde, Türklerin sarı ırktan barbar bir millet değil, beyaz ırka mensup medeni bir millet olduğunu ortaya koyma, Türkçeyi yabancı kelimelerden ayıklama ve böylece hem tarih hem de dil açısından köklerine bağlı, kendine güvenen bir Türk toplumu oluşturma amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti", "Türk Dil Cemiyeti", "Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi" ve "Halkevleri" gibi kurumlar kurulmuş, Türk Tarihi kitapları hazırlanmış, tarih ve dil kongreleri düzenlenmiş, arkeolojik kazılar yapılmış, roman ve piyesler yazılmıştır. Bu dönemde yazılan birtakım edebi eserlerde özellikle yabancı kökenli kelime kullanılmaya gayret edilmiş, hatta Türkçe köklerden türetilen yeni kelimeler kullanılmıştır.³⁸

Atatürk'ün 1932-1934 yıllarında benimsemiş olduğu dilde sadeleşme hareketinde Arapçadan ve Farsçadan giren bütün kelimelerin Türkçeden çıkarılıp atılmasını, onların yerine öz Türkçe kelimelerin konulmasını istediği; 1935'ten itibaren ise "*Türkçeleşen Türkçedir*" ve "*Türk milletinin bildiği ve kullandığı her kelime Türkçedir*" anlayışıyla hareket ederek Türkçeye yerleşmiş yabancı kökenli kelimelerin de kullanılabilirliğini benimsediği kaydedilmiştir. 1942'den sonra yeniden hızlanan dilde tasfiyecilik anlayışı, 1960'lardan itibaren "*Öz Türkçecilik*", "*Dilde İlericilik*" veya "*Arı Türkçecilik*" gibi adlarla sürdürülmüş; konu Türkçe ve dil tartışması olmaktan çıkarak siyasi ve dini alanda sosyalist ideoloji göstergesi haline gelmiştir.³⁹

³⁶ Tel. Görüşme, 11/10/2021, saat: 12:40-13:50.

³⁷ *Dil Değişir Kelam Değişmez*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2017.

³⁸ İsmail Karaca, "Öztürkçeciliğin" Edebi Eserlere Yansımaları", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2020, c. 60, sy.1, s. 351-353.

³⁹ Mehmet Kara, "1960-1980 Yıllarındaki Dil Tartışmalarına Art Zamanlı Bir Bakış", *Türk Yurdu Dergisi*, Ağustos 2011, sayı: 288 <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1595> (Erişim: 13/02/2022)

Öz Türkçeciliği, İslam ve Osmanlı karşıtlığı temelinde ideolojik bir çatışmanın zemini olarak görenler, dilde kullanılan bütün yabancı (Arapça ve Farsça kökenli) kelimeleri atarak, yerlerine Türkçe kökenli kelimeler koymak, eğer o yabancı kelimeye karşılık gelen bir Türkçe kelime bulunmazsa da Türkçe köklerden yeni kelime türetme yolunu seçmiştir. Öz Türkçe savunucuları halkın kullandığı Türkçe kökenli olmayan kelimeleri tamamen inkâr ederek sahip oldukları ideolojiye uygun yeni bir toplum oluşturmak emeliyle hareket etmiştir. Bu amaçla insanı geçmişe/tarihe ve dine götüren fikirlerden ve kavramlardan kaçınılmış, Türklerin İslam ve Osmanlı ile olan bağları yok sayılmıştır. Ancak bu anlayış, her insanın bir toplumda dünyaya geldiğini ve o toplumun da asırlar ötesine uzanan bir tarihinin olduğunu göz ardı etmiştir. Elbette bu durum insanın, içinde doğduğu toplumun tamamen esiri olarak kalması anlamına gelmemeli ama onu değiştirirken de varlığın kanun ve imkânlarına göre hareket edilmesi gerektiği dikkate alınmalıdır. Dilin yabancı kelimelerden arındırılması konusunda da yüzyıllarca kullanılmış kelimelerin tamamen yok sayılması ve yerine halkın hiç aşına olmadığı kelimeler türetilmesi birçok sorunu beraberinde getirmiştir.⁴⁰

Dilde sadeleşme veya halkın kullandığı Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin terk edilmesi anlayışı, din dilini de etkilemiştir. Din, insanların kutsal kabul ettikleri varlık ya da varlıklar, bu kutsal(lar)ın insan ile ve insanların birbiriyle ve tabiat ile olan ilişkileri hakkında açıklamalar ortaya koyduğundan, din dili de bir yandan Tanrısal dilin beşeri alanda tezahürü ve gündelik dilin teolojikleşmesi, bir yandan da insanın Tanrı'nın dilinden konuşmasıdır. Tanrı'nın mesajını alıcı konumundaki insana ileten din dili, dini gerçekliğin insanın dünyada kullandığı bir dille ifade edilmesidir. Her din, mesajını insanlara iletirken kendine has bazı kavramları kullanır. Dinin mesajını insanlara sözlü veya yazılı olarak ulaştıran bir davetçinin kullanmış olduğu kelimeler, onun hangi dinin davetçisi olduğunu da ortaya çıkarır. Dolayısıyla din dili, mesajın iletildiği toplumun dil özelliklerini, o dildeki lafız-mana ilişkisini ve kelimelere yüklenen anlamın çeşitli etkenlerle değişmesini dikkate alır. Bir toplumdaki insanların zihin kapasiteleri ve eğitim düzeyleri de din dilinde kullanılan kelimeleri ve kelimelere yüklenen anlamları etkilemektedir. Buna göre dini mesaj ulaştırılırken kullanılan kelimeler hitap edilen gruba ya da hedef kitleye göre değişebilmektedir. Yani mesajın dilinde zaman ve zemine göre üslup ve yöntem açısından değişiklik olabilmektedir.⁴¹

Hristiyanların Kitab-ı Mukaddes'i Türkçe olarak ifade ederken kullandığı dini kavram ve kelimeler, Türklerin yüzyıllardır benimsediği İslam dinine ait Arapça kökenli kelimeler iken, 2001 yılındaki *Kutsal Kitap* çevirisinde bu anlayış terk edilerek daha seküler ve Türkçe kökenli kelimeler tercih edilmiştir. Örneğin Türklerin asırlardır İslam dinine mensup olması ve Arapça-Farsçadan etkilenmeleri nedeniyle, din alanında kullandıkları “Allah, resul, mukaddes, secde, ibadet, mabet, caiz, hoca, şakirt, cemaat, kurban, sünnet, mezbah...” gibi kavramların yerine “Tanrı, elçi, kutsanmış, yere kapanmak, tapınmak, tapınak, uygun, öğretmen, öğrenci, topluluk, adak/sunu, töre, sunak” kelimeleri tercih edilmiştir.

Bir kelimenin insan zihninde çağrıştırdığı anlam, o kelimeye yüklenen anlamdır. Wittgenstein'in, “Bir kelimenin anlamı onun dilde kullanımıdır.” olarak belirttiği ve “dil oyunları” kavramıyla açıkladığı bu durum dinî kavramların kullanılması için de geçerlidir.⁴² Buna göre bir kelimeye yüklenen değer, o kelimeyi kullananların “kutsal” kabul ettikleri şeylerle olan bağlantısına göre değişebilmektedir. Hristiyan kutsal kitaplarının farklı dillere çevrilmesinde de o milletin kültürel değerleri ve kelimelere

⁴⁰ Mehmet Kaplan, “Osmanlıca, Türkçe, Öztürkçe”, *Türk Kültürü*, 1976, c. 15, sy. 169, s. 18-19.

⁴¹ Ruhullah Öz, “Bir Davet Enstrümanı Olarak Din Dilinin Yapısı”, *Davet Dili*, Mütercim Yay., İstanbul 2021, s. 383-386.

⁴² Abdurrahman Aliy, “Wittgenstein Felsefesinde Din Dili ve Dinî İman”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, c. 5, sy. 1, s. 166-169.

yüklenen anlamlar dikkate alınmış, kullanılan kelime ve dinî kavramlar özenle seçilmiştir. Anadolu'daki Türkler yüzlerce yıldır Müslüman olmalarının etkisiyle din alanında çoğunlukla Arapça-Farsça kökenli kelime ve kavramları kullanmıştır. Cumhuriyet döneminden sonra ise dilde sadeleşme hareketi ile nispeten bu ifadelerden uzaklaşmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede 1827, 1886, 1941 yılındaki Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çeviri baskılarında kullanılan kelimeler ile 2001 yılında yayımlanan *Kutsal Kitap*'taki kelimeler büyük oranda değişikliğe uğramıştır.

KİTAB-I MUKADDES'İN FARKLI TARİHLİ TÜRKÇE ÇEVİRİ BASKILARINDA DİN DİLİNİN DEĞİŞİMİ

Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinde kullanılan konuşma dilindeki kelimelerin güncellenmesi dilin çeşitli etkilerle sürekli değişim içerisinde olması nedeniyle bir gereklilik olarak görülse de *Tanrı*, *mabet*, *inanç*, *ibadet*, *din adamı* ve *dini terim anlamıyla kullanılan kelimelerin* değişiminde misyonerlik ve inkültürasyon amaçlı bilinçli bir tercih söz konusudur. Burada Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinde söz konusu dini kelime ve kavramlardaki değişimlere Matta İncili örneğinde değinilecek ve bu din dili değişiminin Türklere yönelik bir misyonerlik yöntemi olduğuna dikkat çekilecektir.

HRİSTİYANLIKTA TANRI'YI İFADE EDEN KAVRAM VE KELİMELERDEKİ DEĞİŞİM

Hristiyanlıkta "Baba-Oğul-Kutsal Ruh"tan oluşan teslis anlayışı çerçevesinde, Tanrı'yı ifade eden kavramların Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerindeki kullanımı, okuyucu kitlesinin dikkate alınması hatta onları etkilemenin amaçlanması açısından önemlidir. Çünkü Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye çevrilmesinin bir sebebi de Müslüman Türklerin Hristiyanlığa geçişini sağlamaktır. Bu çerçevede hedef kitle olan Türk toplumunun yapısı ve dönemin dil özellikleri dikkate alınarak değişiklikler yapılmıştır. Örneğin Ali Ufki Bey, Matta İncili çevirisinde Tanrı'yı ifade etmek için o dönemin Müslüman Osmanlı toplumunda Allah'ı ifade etmek için kullanılan kavramlara benzer şekilde "Allah Teâlâ", "Rab Teâlâ", "Cenab-ı Bari" "Bari Teâlâ", "Allah", "İlah" ve "Rab" kavramlarını kullanmıştır. Ali Ufki Bey, Tanrı ile ilgili adları ve ifadeleri çevirirken genellikle İbranice Yahve (YHWH)'yi "Allah Teâlâ" veya sadece "Allah", Elohim'i "Tanrı", Adonay'ı "Efendi(m)" veya "Rabb" veya "Rabbî" olarak çevirmiştir. Ancak bu konuda çok fazla da istikrar göstermemiştir. Örneğin Tekvin 1/1 ve 2/4'teki İbranice "Elohim" sözcüğüne karşılık olarak hem "Cenâb Bâri", "Bâri Teâlâ" ve "Allâhü Teâlâ" gibi İslamî isimleri hem de Türkçe "Tanrı" kelimesini kullanmıştır. Tekvin'in 2/5'teki iki kelimedenden oluşan İbranice "YHWH Elohim" için ise üç sözcük kullanarak "Tanrı Allâhü Teâlâ" demiştir. Sadece "Yahve" adına karşılık olarak ise "Rabb" kelimesini ve bu kelimenin çeşitli şekillerini kullanmıştır. Buradan açıkça görülebileceği gibi Ali Ufki Bey, Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirisinde Müslüman okuyucu kitlesinin kullandığı dinî kavramlara yer vermeye dikkat etmiştir.⁴³

Ali Ufki Bey'in çevirisinde Tanrı'yı ifade etmek için kullanılan "Allah Teâlâ"⁴⁴ "Allah"⁴⁵ ve "İlah"⁴⁶ gibi farklı ifadeler 1827, 1886 ve 1941 yılı baskılarında "Allah" olarak belirtilmişken, 2001 yılı baskısında "Allah" ifadesi hiç kullanılmamış, özellikle "Tanrı" kelimesi tercih edilmiştir. Ali Ufki Bey'in kullandığı

⁴³ Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, s. 20-21.

⁴⁴ Ali Ufki Bey'in Kitab-ı Mukaddes Çevirisi (1665), Matta, 3/9; 4/4, 7; 5/8; 6/30; 9/8; 15/3, 4, 6, 22/37.

⁴⁵ Ali Ufki Bey'in Kitab-ı Mukaddes Çevirisi (1665), Matta, 1/23; 5/9; 6/24; 8/29; 15/3, 5, 6; 19/26; 20/1; 21/43; 22/21; 23/2; 26/63; 27/43.

⁴⁶ Ali Ufki Bey'in Kitab-ı Mukaddes Çevirisi (1665), Matta, 15/31; 22/32; 27/46.

“Rab Teâlâ”⁴⁷ ifadesi sonraki baskılarda sadeleştirilerek “Rab” olmuşken; “Baba” kavramı⁴⁸ 1886 yılında “Peder”e dönüşmüş, diğer baskılarda ise bir değişikliğe uğramamıştır.⁴⁹

Ali Ufki Bey’in Kitab-ı Mukaddes çevirilerinde bazı yerlerde kullandığı “tanrı” sözcüğü, 1827 yılı baskısında Kieffer tarafından metinden çıkarılarak yerine “Allah” ibaresi kullanılmışken, 2001 baskısında ise İslami bir kavram olan “Allah” ibaresi terk edilerek “Tanrı” kelimesi tercih edilmiştir. Bu sözcük (Tanrı) daha öncesinde 1987 yılında yayımlanan “*Müjde: İncil’in Çağdaş Türkçe Çevirisi*”nde⁵⁰ ve bu baskıdan önce 1970’lerin sonlarında basılan İncil kitapçıklarında da kullanılmıştır. *Allah* yerine *Tanrı* demek, o dönemde *Türk Dil Kurumu*’nun Türkçeyi İslam’ın etkilerinden kurtarma politikalarına uygun olarak laik okuyuculara daha çekici geldiğinden, İncil çevirilerinde muhafazakâr dindarların kullandığı bazı Arapça kökenli kelimeler ve kalıplar terk edilmiştir.⁵¹

Hristiyanlıkta teslisin ikinci unsuru olan İsa’nın adının geçtiği yerlerde Ali Ufki Bey her seferinde “Hazret-i İsa” ifadesini kullanmışken, sonraki baskılarda sadece “İsa” denilmiştir. Ali Ufki Bey’in Kitab-ı Mukaddes Çevirisi (1665), 1827, 1886, 1941 tarihli baskılarda İsa için kullanılan “İbn-Ullah/Allah’ın Oğlu”⁵² kavramı 2001 baskısında “Tanrı’nın Oğlu” olarak belirtilmiş; “Âdem Oğlu”⁵³ ve “İbnü’l-İnsân”⁵⁴ şeklindeki ayrı kullanımlar da 1941 ve 2001 baskılarında birleştirilerek “İnsanoğlu” kelimesiyle karşılanmıştır.

Ali Ufki Bey’in İsa için kullandığı “Rabb”⁵⁵ ifadesi diğer baskılarda da aynen korunmuşken, 1886 yılı baskısında Matta 21/3 ve 26/22’de “Rab” yerine “Efendi” tercih edilmiştir. Yine Ali Ufki Bey’in “Efendi” tabiri 1886 yılı baskısında sadece Matta 8/25’te aynen korunmuşken, diğer çeviri metinlerinde bunun yerine “Rab” kullanılmıştır.⁵⁶ İsa için “Efendi” kelimesi yerine Türkçe çevirilerde, İslam’da Allah için kullanılan kelimelerden biri olan “Rab” kavramının tercih edilmesi oldukça dikkat çekicidir.

“Kutsal Ruh” ile ilgili Ali Ufki Bey’in çevrisinde ve diğer baskılarda (1827, 1886, 1941) “Ruhu’l Kudüs”, “Rûh-Ullah” ve “Allah’ın Ruhu” kullanılmışken, 2001 yılı *Kutsal Kitap*’ta daha Türkçe bir ifadeyle “Kutsal Ruh” veya “Tanrı’nın Ruhu” tercih edilmiştir.⁵⁷ Burada da kavramın Arapça kalıpta kullanımının terk edildiği görülmektedir.

İBADET YERİ İLE İLGİLİ KAVRAM VE KELİMELERDEKİ DEĞİŞİM

Ali Ufki Bey, Yahudilerin ibadet için toplandığı İbranicede “Bet ha Mikdaş” denilen Süleyman Mabedi için “Heykel” ifadesini kullanmıştır.⁵⁸ 1827 ve 1886 baskılarında da bu kullanım devam etmiş, 1941’de onun yerine “mabet” tercih edilmişken, 2001 yılındaki *Kutsal Kitap*’ta bu “tapınak”a dönüşmüştür. Ali Ufki Bey’in Yahudilerin ibadet yerini belirtmek için “yüksek bina, abide, anıt, tapınak” anlamında kullanılan “Heykel”⁵⁹ sözcüğünü tercih etmesi dikkate değerdir. 2001 yılındaki çeviride ise mabet’in yerine “tapınak” kullanılması Türk okuyucusu açısından hem İslami/dini

⁴⁷ Ali Ufki Bey’in Kitab-ı Mukaddes Çevirisi (1665), Matta, 1/22; 5/33; 27/10.

⁴⁸ Matta, 6/6, 8, 9; 10/20, 29; 11/26, 27; 12/50; 13/43; 15/13; 16/17, 27; 18/10, 14, 19, 35; 20/23; 24/36; 25/34; 26/53.

⁴⁹ Bkz. Ali Ufki Bey’in Kitab-ı Mukaddes Çevirisi (1665), Kitab-ı Mukaddes, (1827, 1886, 1941), Kutsal Kitap (2001).

⁵⁰ *Müjde: İncil’in Çağdaş Türkçe Çevirisi*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1987.

⁵¹ Privatsky, *A History of Turkish Bible Translations*, s. 39- 40.

⁵² Matta, 4/3, 6; 14/33; 26/63; 27/40, 43, 54.

⁵³ Matta, 8/20; 9/6; 11/19; 12/8; 12/32, 40; 13/41; 16/13, 27, 28; 17/22; 20/18, 28; Kitab-ı Mukaddes, 1886 yılı baskısında “İbnü’l-İnsân” kullanılmıştır.

⁵⁴ Matta 17/12; 18/11; 19/28; 24/27, 30, 37, 39, 44; 25/13, 31; 26/2, 24, 45, 64.

⁵⁵ Matta 7/22; 8/6, 8; 14/30; 15/27; 16/22; 17/4; 18/21; 20/30, 31, 33; 26/25.

⁵⁶ Bkz. Kitab-ı Mukaddes, (1665, 1827, 1886, 1941), *Kutsal Kitap* (2001), Matta, 8/21, 25; 9/28; 15/25.

⁵⁷ Matta, 1/18, 20; 3/11,16; 12/28, 31, 32.

⁵⁸ Ali Ufki Bey’in Kitab-ı Mukaddes Çevirisi (1665), Matta 4/5; 21/12,14; 24/1; 12/5,6; 23/16,17, 21, 35; 24/1; 26/55,61; 27/5,6,40, 51.

⁵⁹ <https://www.nisanyansozluk.com/?k=heykel> (Erişim:01/03.2022)

kavramdan uzaklaşma hem de Arapça yerine Türkçe kökenli bir kelimenin kullanılması olarak görülebilir. Muhafazakâr Müslümanlar arasında ibadet için “tapınmak”, ibadet yeri (cami) için de “tapınak” kelimesi hiç kullanılmazken, 2001 yılı baskısında “tapınak” kelimesinin tercih edilmesi hedef kitleye yönelik bir durumdur.

Ali Ufki Bey’in Yahudilere ait ibadet mekânlarını belirtmek için kullandığı “kenise”⁶⁰ kavramı, sonraki çevirilerde mecma’ (1827), sinagog (1886) ve “havra”ya (1941, 2001) dönüşmüştür. Hristiyanlar tarafından, “havra” kelimesine “gürültülü ve kargaşalı yer” anlamında olumsuz bir anlam yüklenmiş ve belli bir düzenin olmadığı, insanların ibadet esnasında serbestçe dolaştıkları yer olarak anlaşılmıştır. Bu nedenle Türkiye’deki Yahudiler ibadet yerleri için “havra” yerine “sinagog” kelimesini kullanmaktadır.⁶¹ Buna rağmen 2001 yılı *Kutsal Kitap* çevirisinde “havra” kullanılmış olması dikkat çekicidir.

Ali Ufki Bey, Petrus’un üzerine bina edileceği “kilise” anlamında “bey’a”⁶²; yanı sıra ısrar eden kardeşin şikâyet edileceği mercii için ise “cemâ’at”⁶³ kelimelerini kullanmışken; bu ifadeler 1827’de “cemâ’at”, 1886’da “kilise-cemâ’at”, 1941’de “kilise”, 2001’de ise “topluluk-inanlılar topluluğu” olarak belirtilmiştir. 2001 yılı baskısında “kilise” veya “cemaat” yerine “*inanlılar topluluğu*” tabirinin kullanılması dilde sadeleşme anlayışının din diline etkisini göstermesi açısından önemlidir.

İBADET İLE İLGİLİ KAVRAM VE KELİMELERDEKİ DEĞİŞİM

Ali Ufki Bey çevirisi (1665), 1827, 1886 ve 1941 baskılarında İbadetler ile ilgili Arapça-Farsça kökenli İslâmî kavramlar daha yoğun kullanılmışken, 2001 yılı *Kutsal Kitap*’ta bunların yerine Türkçe kökenli kelimelerin kullanılmasına özen gösterilmiştir: Ali Ufki Bey, İsa’nın Yahya tarafından vaftiz edilmesi olayı için “ta’mîd, ta’ammüd, Mûte’ammid, Ma’mudiye”⁶⁴ kelimelerini kullanmışken, sonraki çeviri baskılarında bunların yerine “vaftiz” ibaresi kullanılmıştır. Burada Ali Ufki Bey’in “vaftiz etmek” anlamında “ta’mîd” kelimesini⁶⁵ ve aynı kökten türetilen “bilerek-isteyerek bir iş yapma, kasden ve tasarlayarak yapan”⁶⁶ anlamına gelen “ta’ammüd, Mûte’ammid” gibi kelimeleri kullanması, Ürdün nehrindeki yıkanma eyleminin yetişkin bireylerin günahlardan tövbe etme kastıyla yaptığı bilinçli bir faaliyeti ifade etmesinden dolayı olmalıdır.

Ali Ufki Bey çevirisi (1665), 1827, 1886 ve 1941 baskılarında kullanılan “secde”⁶⁷ kelimesi 2001 yılı *Kutsal Kitap*’ta hiç kullanılmamış, onun yerine “tapınma, önünde yere kapanma” kullanılmıştır. Buna benzer şekilde “hamd”⁶⁸ yerine “yüceltme”; “kurban, takdime, sunu”⁶⁹ yerine “adak”; “mezbah”⁷⁰ yerine “sunak” kavramları tercih edilmiştir. Bu kelime ve kavram değişiminde İslam dinine ait kavramlar yerine Türkçe kökenli dini kelimelerin kullanılması dilde sadeleşme yanlısı bir tutumun sonucudur. Kelimeler, onu okuyanın zihninde çağrıştırdığı anlam açısından önemli olduğundan bu seçim de bilinçli yapılmıştır.

⁶⁰ Ali Ufki Bey’in Kitap-ı Mukaddes Çevirisi (1665), Matta 4/23; 6/2.

⁶¹ Baki Adam, “Yahudilik” *Dinler Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2018, s. 98.

⁶² Ali Ufki Bey’in Kitap-ı Mukaddes Çevirisi (1665), Matta 16/18, Bey’a anlamı için bkz. <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=bia&t=@> (Erişim: 01/03/2022)

⁶³ Ali Ufki Bey’in Kitap-ı Mukaddes Çevirisi (1665), Matta 18/17.

⁶⁴ Ali Ufki Bey’in Kitap-ı Mukaddes Çevirisi (1665), Matta 3/6,7,13,14,16; 21/25; 28/19.

⁶⁵ <https://www.osmanlicaturkce.com/?k=ta%27mid&t=%40> (Erişim: 16/06/2022)

⁶⁶ <https://www.osmanlicaturkce.com/?k=ta%CA%BFamm%C3%BCd&t=%40>; <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=M%C3%BCteammid&t=@> (Erişim: 16/06/2022)

⁶⁷ Matta 2/2, 8, 11; 8/2; 15/25; 20/20.

⁶⁸ Matta 5/16; 15/31.

⁶⁹ Matta 5/23.

⁷⁰ Matta 5/23.

MUHTELİF DİNİ KAVRAM VE KELİMELERDE OLUŞAN DEĞİŞİMLER

Ali Ufki Bey çevirisi (1665), 1827, 1886 ve 1941 Türkçe Kitab-ı Mukaddes baskılarında kullanılan din ile ilgili kelime ve kavramların 2001 yılı *Kutsal Kitap*'taki değişimine örnek olarak; “sünnet, riyâyet, anane”⁷¹ yerine “*gelenek*”; “muallim, hoca, üstad”⁷² yerine “*öğretmen*”; “Muhdi, Hadi, Emir, Reis, Muallim, Müderris, Efendi”⁷³ yerine “*önder*”; “Tevrat, Şeriat”⁷⁴ yerine “*kutsal yasa*”; “takva, adalet, salah”⁷⁵ yerine “*doğruluk*”, “caiz, helal”⁷⁶ yerine “*uygun*”, “câ'iz değıldir”⁷⁷ yerine “*doğru olmaz*”; “telamiz, şakird, mürit”⁷⁸ yerine “*öğrenci*”; “havari, resul”⁷⁹ yerine “*elçi*”; “sıddık, sadık, adil, salih”⁸⁰ yerine “*doğru adam*”; “mübarek”⁸¹ yerine “*kutsanmış*”; “melekût”⁸² yerine “*egemenlik*”; “va'z”⁸³ yerine “*Tanrı sözünü duyurmak*” “celal, izzet”⁸⁴ yerine “*görkem*” kelimelerinin tercih edilmesi verilebilir. Burada Türkçe kökenli dini kavram ve kelimeler kullanmaya dikkat edilirken, Arapça kökenli İslâmî kavramlardan özellikle uzak durulduğu görülmektedir.

Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerindeki değişiklikler, sadece dönemin dil kullanımına yönelik kelime güncellemesinin ötesinde, çeviriyi bağlama oturtma, yani dili kullanan toplumun kültürüne göre düzenleme amacına yöneliktir. Buna göre Türkiye'de 1970'li yıllarda başlayan Türkçeden Arapça ve Farsça kelimeleri atarak öz Türkçe kelimeler üretmek ve onları kullanmaya özen göstermeyi savunan dilde sadeleşme hareketi 2001 yılı *Kutsal Kitap* baskısında etkili olmuştur.

İNCİL'İN TÜRKÇE ÇEVİRİSİNDE ARAPÇA-FARŞÇA KÖKENLİ İSLÂMÎ KAVRAMLARA GERİ DÖNÜŞ: HALK DİLİNDE İNCİL

Türkiye'de Kitab-ı Mukaddes'in tamamını ya da “Yeni Ahit”i içeren (İncil) çevirilerin basım ve satışı *Kitab-ı Mukaddes Şirketi* yanında, *Yeni Yaşam Yayınları* tarafından da yapılmaktadır. Yeni Yaşam Yayınları 2012 yılında “*Halk Dilinde İncil (HADİ)*” adlı dikkat çekici bir Türkçe İncil çevirisi yayımlanmıştır. Bu çeviride *Kutsal Kitap*'ta (2001) özellikle Türkçe kökenli olarak belirtilen dini kavram ve kelimeler yerine Arapça-Farsça kökenli İslâmî kavramlar tercih edilmiştir. *Halk Dilinde İncil*'in “Önsöz” kısmı, “Allah'tan başka ilah yoktur” cümlesi ile başlamış, ardından “*Matta Sûresi'nde şu ayetleri okuruz: “Rab Allah'ını bütün kalbinle, bütün canınla, bütün aklınla sev (Matta 22:37)”* denilerek Matta İncili için “sure”, bab ve cümle numaraları için ise “ayet” ifadesini kullanılmıştır. Önsöz'ün devamında Allah'ın, ebedi kelamının Mukaddes Ruh vasıtasıyla peygamberlere vahyedildiğine, bu kelamın asla değişmediğine ve Allah'ın da değişmesine müsaade etmeyeceğine dair İncil'den Matta 5/18 ve 1. Petrus 1/24-25 ifadeleri ile Maide Sûresinin 44-47. ayetleri delil olarak sunulmuştur. Binlerce yıl evvel peygamberlerin ve resullerin kendi dillerinde

⁷¹ Matta 15/2, 3.

⁷² Matta 8/19; 9/11; 10/24, 25; 12/38; 17/24; 26/18; 19/16; 22/16, 24.

⁷³ Matta 2/6; 23/10

⁷⁴ Matta 5/17, 18; 7/12; 11/13; 23:23 (1665: Tevrat; 1827, 1886, 1941: Şeriat)

⁷⁵ Matta 5/6,10,20; 5/20.

⁷⁶ Matta 12/10, 12

⁷⁷ Matta 27/6

⁷⁸ Matta 5/1; 8/21, 25; 10/1, 24,25, 42; 11/1, 2; 12/1, 2, 49; 13/10; 14/12; 15/2, 32, 36; 16/5, 21,24; 17/6, 13, 16, 19; 18/1;19/10, 13, 23, 25; 20/17; 21/6, 20; 23/1; 24/1,3; 26/1, 8,17,18,19,26,35,36,40,45, 56; 27/64; 28/7,8,13,16.

⁷⁹ Matta, 10/2

⁸⁰ Matta, 1/19; 10/41; 23/29; 25/37, 46; 27/19, 24

⁸¹ Matta, 25/34

⁸² Matta, 3/2; 4/17; 7/21; 8/11; 10/7; 11/11; 13/11; 13/24, 31, 33, 44,45, 52; 16/19; 18/1, 3, 4; 19/12, 14, 23; 20/1; 21/31, 43; 22/2; 23/13; 25/1.

⁸³ Matta, 11/1.

⁸⁴ Matta, 16/27.

yazıya geçirdikleri Allah'ın kelamının başka dillere çevrilmesinin, kelamın kutsiyetini ve ebedi mesajını bozmayacağına işaret edilerek tercümelere vasıtasıyla Allah'ın mesajının tüm insanlara duyurulma imkânına kavuştuğu savunulmuştur. İsa'nın, mesajını halka Aramice anlattığı, eğer bir dil kutsal olacaksa bunun Aramice olması gerektiği, ancak böyle bir sınırlamanın doğru olmayacağı, önemli olanın dil değil mesajın anlaşılması olduğuna değinilmiştir. Kutsal yazılarda anlaşılması ve başka dile çevrilmesi zor olan kavramlar için ilgili dildeki kavramların kullanılabileceği, hiçbir tercümenin mükemmel olmadığı, bu nedenle de tercümelere “meal” demenin daha doğru olduğu belirtilmiştir. Dildeki ve kültürdeki köklü değişimler yeni tercümelere gerekli kıldığından, tercümelere kullanılan kelimelerin her eğitim seviyesindeki kişi tarafından anlaşılabilir olması gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁸⁵

Halk Dilinde İncil adlı çeviri için hazırlanan internet sitesinde ise çevirinin yapılma gerekçesi ve önceki mevcut çevirinin (2001 yılında yayımlanan *Kutsal Kitap*) yetersizliği hususunda daha ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır: Türkiye’de 1960 ve 1970’li yıllardaki dilde sadeleşme hareketlerinde toplum laik-cumhuriyetçiler ile muhafazakâr-dindarlar olarak iki kutba ayrıldığı, bu kutuplarda insanların kullandığı kelimelerin onların siyasi ve dini tutumunu ortaya koyduğu, bu durumda, “Herkes hedeflediği kitleye nasıl bir dil düzeyiyle ve üslupla ulaşabileceğini ölçerek yola çıkmak zorundaydı. Bugün elimizde bulunan çağdaş Türkçe Kutsal Kitap çevirisini bizlere armağan eden ekip de aynı kaygı ve sevgilerle yola çıktı” denilerek laik ve cumhuriyetçi kesime yönelik bir çeviri yapıldığı vurgulanmıştır. 2001 yılında yayımlanan *Kutsal Kitap* çevirisi için,

“Tercüme hem dil hem üslup açısından lise ve üstü eğitim görmüş okuyuculara hitap edecek düzeydedir. Tabii ki dil ve özellikle seçilen kelimeler ve terimler o günün Türkiye’sinde dildeki özleşmeden yana olanları memnun edecek niteliktedir... Ama sokaktaki insan için, Anadolu’da yaşayan halk için en iyi seçim olduğunu söylemek zor. Kendi tercihlerimizi ortalama halka dayatmaya kalkmak bizi sonuca götürmez. Nitekim 1960-1990 döneminde dilde yapılan değişiklikler halka mal edilemedi, halka benimsetilemedi. Çağdaş Türkçe çeviride aşırıya kaçtığımızı söylemiyorum; ancak baştan sona kadar seçilen kelimeler ve terimler ve özellikle üslup (cümle yapısı: alabildiğine uzun ve edebi açıdan karmaşık sayılabilecek cümleler), günlük gazeteyi bile okuyup anlamakta zorlanan sokaktaki insanın dil seviyesinin çok üstündedir”

denilerek çevirilerdeki din dili kullanımının önemine dikkat çekilmiştir.

Anadolu insanının “ruhsal armağan, egemenlik, her şeye gücü yeten, tapınak, tutku, sonsuz güç, ...” gibi kelimeleri anlamakta, anlamlandırmakta zorlandığı ve bunun da beklenen etkiyi, ciddiyeti, dini ve ilahi ağırlığı hissettirmedeği belirtilmiştir. Bu nedenle ideolojik kaygıdan uzak, gelenekselleşmiş Kutsal Kitap tercüme anlayışının dışına çıkarak Türk halkının anlayabileceği bir çeviri yapmak amacıyla *Halk Dilinde İncil*’in oluşturulduğu açıklanmıştır.⁸⁶

Halk Dilinde İncil’de, 2001 yılı *Kutsal Kitap* çevirisinin tam aksine İslâmî kavramlara ağırlık verildiği dair başlıca şu örnekleri vermek mümkündür: Hristiyanlık açısından Tanrı’yı ifade eden kavramları belirtmek için 2001 yılı *Kutsal Kitap* çevirisinde kullanılan “tanrı” kelimesi *Halk Dilinde İncil*’de hiç kullanılmamış onun yerine “Allah”⁸⁷ tercih edilmiştir. Yine benzer şekilde 2001 yılı *Kutsal Kitap* çevirisindeki “Baba” ifadesi yerine “Semavi Baba”⁸⁸; “Tanrı’nın Oğlu”, yerine “Allah’ın semavi

⁸⁵ *Halk Dilinde İncil*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2012, s. IV-XIII.

⁸⁶ <https://halkdilinde.com/halk-dilinde-incil-hadi-ve-turkiyedeki-kutsal-kitap-tercümelerinin-son-50-yillik-tarihi> (Erişim:18/02/2022)

⁸⁷ *Halk Dilinde İncil*, Matta 1/23, 3/9; 4/4, 7; 5/8, 9; 6/24, 30; 8/29, 9/8; 15/3-6, 31; 19/26; 20/1; 21/43; 22/21, 32, 37; 23/2; 26/63; 27/43, 46.

⁸⁸ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 6/6, 8, 9; 10/20, 29; 11/26, 27; 12/50; 13/43; 15/13; 16/17, 27; 18/10, 14, 19, 35; 20/23; 24/36; 25/34; 26/53.

Oğlu”⁸⁹; “Rab” ifadesi yerine “Efendimiz”⁹⁰; “Kutsal Ruh, Tanrı’nın Ruh”, yerine “Mukaddes Ruh/Allah’ın Ruh”⁹¹ denilmiştir.

İbadet yeri ve ibadet ile ilgili kavramlarda 2001 yılı *Kutsal Kitap* çevirisindeki “tapınak” ifadesi “Mabet”⁹²; “inanlılar topluluğu”, “cemaat”⁹³ “tapınma, önünde yere kapanma” ifadesi “secde etme”⁹⁴; “yüceltme” ifadesi yerine “hamd”⁹⁵ kullanılmıştır.

Halk arasında kullanılan dinî kavramlardan, 2001 yılı *Kutsal Kitap* çevirisindeki “öğretmen” yerine “hoca”⁹⁶; “önder” yerine “mürşit”⁹⁷ “öğrenci” yerine “mürit”⁹⁸ “kutsal yasa” yerine “Tevrat/Şeriat”⁹⁹ “doğru olmaz” yerine “şeriatı aykırı”¹⁰⁰; “uygun” yerine “caiz”,¹⁰¹ “doğruluk” yerine “salih amel”¹⁰² “doğru adam” yerine “salih”¹⁰³ “kutsanmış” yerine “mübarek”¹⁰⁴; “göklerin egemenliği” yerine “semavi hükümler”¹⁰⁵ “Tanrı sözünü duyurmak” yerine “va’z”¹⁰⁶ “Babanın görkemi” yerine “Semavi Babamın ihtişamı”¹⁰⁷ ifadeleri kullanılmıştır. Böylece Hristiyanlığın kutsal metni, Müslüman Türklere İslâmî kavramlarla sunulmuş ve inkültürasyon yöntemiyle misyonerlik faaliyeti yapılmıştır/yapılmaktadır.

Misyonerlerin Hristiyanlığı farklı kültürlerde yayma girişimlerinden biri olan *Kutsal Kitap* çevirilerinde, çevirmenin o kültürde en az 10 yıl yaşamış olmasına önem verilmiş ve böylece ilgili kültürün öğeleri kullanılarak yapılan çevirinin daha başarılı olacağı vurgulanmıştır. Bu çeviri işlemi için özel misyon toplulukları kurulmuş ve burada binlerce misyoner görev almıştır.¹⁰⁸ Bir çeviri işleminde başarılı olmak için hem kaynak dil hem de hedef dilin çok iyi bilinmesi, ayrıca çevirisi yapılacak metnin/eserin ilk ve doğrudan hitap ettiği toplumun kültürel öğeleri, metindeki öne çıkan özelliğin bilgi mi, tasvir mi, eleştiri mi olduğu, anlatımda sembolik veya mecazi yönlerin olup olmadığı, belli bir gruba mı yoksa genele mi hitap edildiği, kullanılan kelimelerin kaynak dili konuşan o dönem toplumundaki insanların zihninde çağrıştırdığı anlam(lar) gibi birçok unsurun gözetilmesi gerektiği önemli olduğundan,¹⁰⁹ Kitab-ı Mukaddes’in Türkçe çevirilerinde de bir yandan kaynak metin(ler)de ifade edilen anlam(lar) yakalanmaya çalışılmış bir yandan da Türklere ait sosyal, siyasi, din ve dil alanındaki kültürel öğelerin değişimi gözetilerek uygun kelime ve kavramların seçilmesine dikkat edilmiştir.

⁸⁹ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 4/3, 6; 14/33; 26/63; 27/40, 43, 54

⁹⁰ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 7/22; 8/6, 8; 14/30; 15/27; 16/22; 17/4; 18/21; 20/30, 31, 33; 21/3; 26/22; 8/21, 25; 9/28; 15/25.

⁹¹ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 1/18, 20; 3/11, 16; 12/28, 31, 32.

⁹² *Halk Dilinde İncil*, Matta, 4/5; 21/12, 14; 24/1; 12/5, 6; 23/16, 17, 21, 35; 24/1; 26/55, 61; 27/5, 6, 40, 51.

⁹³ *Halk Dilinde İncil*, Matta 16/18; 18/17.

⁹⁴ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 2/2, 8, 11; 8/2.

⁹⁵ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 5/16; 15/31.

⁹⁶ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 8/19; 9/11; 10/24, 25; 12/38; 17/24; 26/18; 19/16; 22/16, 24.

⁹⁷ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 23/10.

⁹⁸ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 5/1; 8/21, 25; 10/1, 24, 25, 42; 11/1, 2; 12/1, 2, 49; 13/10; 14/12; 15/2, 32, 33, 36; 16/5, 21, 24; 17/6, 13, 16, 19; 18/1; 19/10, 13, 23, 25; 21/6, 20; 23/1; 24/1, 3; 26/1, 8, 17, 18, 19, 26, 35, 40, 45, 56; 27/64; 28/7, 8, 13.

⁹⁹ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 5/17, 18; 7/12; 11/13; 23/23 (1665: Tevrat; 1827, 1886, 1941: Şeriat).

¹⁰⁰ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 27/6.

¹⁰¹ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 12/10, 12.

¹⁰² *Halk Dilinde İncil*, Matta, 5/20.

¹⁰³ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 1/19; 10/41; 23/29; 25/37, 46; 27/19, 24.

¹⁰⁴ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 25/34.

¹⁰⁵ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 3/2; 4/17; 7/21; 8/11; 10/7; 11/11; 13/11; 13/24, 31, 33, 44, 45, 52; 16/19; 18/1, 3, 4; 19/12, 14, 23; 20/1; 21/31, 43; 22/2; 23/13; 25/1.

¹⁰⁶ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 11/1.

¹⁰⁷ *Halk Dilinde İncil*, Matta, 16/27.

¹⁰⁸ Turan, Misyoloji: *Hristiyan Misyon Bilimi*, s. 170-171.

¹⁰⁹ Turan Koç, “Çeviri ve Kur’an’ın Türkçe Çevirileri”, 2. *Kur’an Sempozyumu Tebliğler-Müzakereler*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1996, s. 239-252.

SONUÇ

Hristiyanların Kitab-ı Mukaddes'i Türkçeye çevirme çalışmalarında temel amaç Türklere ve Türkçe konuşanlara yönelik bir misyonerlik faaliyeti olduğu için, çeviride kullanılan kelimelerin seçiminde hedef kitle dikkate alınmıştır. Osmanlı döneminde yazı ve konuşma dilinde Arapça-Farsça kökenli kelimelerin etkisi oldukça fazla olduğundan bu durum Ali Ufki Bey'in 1665'te yaptığı çeviriye ve onun 1827, 1878, 1885, 1886 ve 1901 tarihli baskılarına yansımıştır. Bu etki Cumhuriyet kurulduktan sonra harf inkılabının bir sonucu olarak güncellenen 1941 tarihli baskıda da nispeten devam etmiştir. 1987 yılında yayımlanan *Müjde* adlı İncil çevirisinde ve 2001 yılında yayımlanan *Kutsal Kitap* adlı çeviride ise Türkçe kökenli ifadelerin kullanımına özen gösterilmiştir. Çevirilerdeki bu din dili değişiminin sebebi, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren başlayan ve Cumhuriyet döneminde de devam eden dilde sadeleşme ve öz Türkçe kelimeleri kullanmayı savunan kesime yöneliktir. 1970'li yıllarda dilde sadeleşme taraftarları ile buna karşı çıkanlar toplumda iki kutba ayrılmıştır. Dilde sadeleşmeyi, dolayısıyla Arapça-Farsça kökenli kelimeleri kullanmamak gerektiğini savunanlar genelde laik, seküler ve İslam'a mesafeli duran kesimi oluştururken; halkın yüzlerce yıldır kullandığı, Türkçeye yerleşmiş kelimeler Arapça-Farsça kökenli de olsa kullanılmalıdır görüşünde olanlar ise muhafazakâr ve dindar kesimdir. Müslüman Türkler İslam'a ait Arapça-Farsça kökenli kavramlara din dili açısından daha çok anlam ve değer yüklemesine rağmen, Protestan misyonerlerin 2001 yılı *Kutsal Kitap* çevirisinde Arapça-Farsça kökenli kelimeler yerine Türkçe kökenli kelimeleri tercih etmesi, söz konusu dil tartışmalarında tarafını belli etmesi olarak anlaşılabilir. Protestan misyonerler Kitab-ı Mukaddes'i Türkçeye çevirirken bu iki kutuptan birini tercih etme durumunda kaldıklarında Türkçe kökenli kelimeleri kullanmak gerektiğini savunan seküler-laik-sosyalist kesime mensup dilde sadeleşme taraftarlarını seçmiştir. Bu durum, onlardan yana tavır almanın yanında bu kesimin hedef kitle olarak belirlenmiş olduğunu da göstermektedir.

Tarihi süreçte Türklere yönelik Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye çeviri çalışmalarını yürüten Hristiyan misyonerler, hem Türk dilindeki değişimi hem siyasi gelişmeleri hem de çevirinin halktaki yansımalarını takip ederek zaman zaman çeviriyi güncelleme yoluna gitmiştir. Bu güncellemelerde kullanılan kelimeler özenle seçilmiş, hedef kitlenin kültürel unsurları kullanılarak (inkültürasyon) misyonerlik faaliyetleri yürütülmüş ve böylece Hristiyan inanç ve öğretilerinin Türklere en etkili şekilde sunulması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Açıklamalı Kutsal Kitap, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2010.
- Adam, Baki, "Yahudilik", *Dinler Tarihi El Kitabı*, (ed. Baki Adam), Grafiker Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2018.
- Akın, Ayla - Tosun, Muharrem, "Kutsal Kitap Çeviri Yöntemlerine Çeviribilimsel Bir Yaklaşım", *International Journal of Language Academy*, 2016, c. 4, sy. 13, ss. 59-77.
- Aksu, Ayşe, "Malta, İzmir ve İstanbul'daki Protestan Misyoner Matbaalarında Basılan İncil'ler", *Cemal Aksu Armağanı*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., 2020, ss. 171-223.
- Aliy, Abdurrahman, "Wittgenstein Felsefesinde Din Dili ve Dinî İman", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, c. 5, sy. 1, ss.157-175.
- Aydın, Mahmut, "Evanjelik Hıristiyanlığın Misyoner Yöntemleri ve Türkiye'deki Yansımaları", *Dinler Tarihiçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik Sempozyum (01-02 Ekim 2005, Ankara)*, Türkiye Dinler Tarihi Demeği Yay., Ankara 2005, ss. 49-68.
- Aydın, Mehmet, "Türkiye'de Katolik Misyonerliği", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, 17-18 Nisan 2004*, İstanbul 2004, ss. 93-95.
- Behar, Cem, *Ali Ufki ve Mezmurlar*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1990.
- Çinpolat, Salih, "Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye Çeviri Süreci ve Ali Ufki Bey'in Çevirisinin Önemi", *Dini Araştırmalar*, 2020, c. 23, sy. 59, ss. 425-446.
- Deri, Mehmet, *Türkiye'de Azınlıklar ve Azınlık Okulları (Rum - Yahudi ve Ermeni Cemaatleri)*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009.
- Dil Değişir Kelam Değişmez*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2017.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet, "Türkiye'de Ortodoks Misyonerliği", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, 17-18 Nisan 2004*, İstanbul 2004, ss. 135-146.
- Günay, Ünver - Güngör, Harun, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1997.
- Güngör, Ali İsmail, "Kilise'nin Yeni Misyoner Anlayışında İnkültürasyon'un Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, c. 43, sy. 1, ss. 173-174.
- Halk Dilinde İncil*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2012.
- Kara, Mehmet, "1960-1980 Yıllarındaki Dil Tartışmalarına Art Zamanlı Bir Bakış" *Türk Yurdu Dergisi*, Ağustos 2011, sayı: 288; <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1595>
- Karaca, İsmail, "Öztürkçeciliğin" Edebi Eserlere Yansıması", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2020, c. 60, sy. 1, ss. 347-372.
- Kaplan, Mehmet, "Osmanlıca, Türkçe, Öztürkçe" *Türk Kültürü*, 1976, c. 15, sy. 169, ss. 14-19.
- Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid*, Boyacıyan Agop Matbaası, Dersaadet/İstanbul 1878.
- Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid*, Boyacıyan Agop Matbaası, Dersaadet/İstanbul 1885.
- Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid*, Boyacıyan Agop Matbaası, Dersaadet/İstanbul 1886.
- Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid*, Boyacıyan Agop Matbaası, Dersaadet/İstanbul 1901.
- Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, ("Tevrat" ve "İncil")*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi-Kenan Basımevi, İstanbul 1941.
- Koç, Turan, "Çeviri ve Kur'an'ın Türkçe Çevirileri", *2. Kur'an Sempozyumu Tebliğler-Müzakereler*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1996, ss. 239-252.
- Kut, Turgut, "Ali Ufki Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, c. 2, ss. 456-457.
- Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2001
- Malkoç, Mustafa Numan, "Türkiye'de Protestan Misyonerliği", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, 17-18 Nisan 2004*, İstanbul 2004, ss. 163-191.
- Müjde: İncil'in Çağdaş Türkçe Çevirisi*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1987.
- Olgun, Hakan, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Öz, Ruhullah, "Bir Davet Enstrümanı Olarak Din Dilinin Yapısı", *Davet Dili*, Mütercim Yayınları, İstanbul 2021, ss. 379-390.
- Privratsky, Bruce G., *A History of Turkish Bible Translations (Annotated Chronology with Historical Notes and Suggestions for Further Research) Version "S"*, 2014.
- Toprak, Funda, *XVII. Yüzyıla Ait Bir İncil Tercümesi: İnceleme-Metin-Sözlük*, Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, Ankara 2006.
- _____, "Kitab-ı Mukaddes'in İlk Türkçe Çevirileri", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, c. 2, TDK Yayınları, Ankara 2004, ss. 2882-2285.
- Turan, Süleyman, *Misyoloji: Hristiyan Misyon Bilimi*, Sarkaç Yayınları, Ankara 2011.
- <https://www.osmanlicakelam.net/en/texts> (18/02/2022).
- <http://www.osmanlicaturkce.com> (16/02/2022).
- <http://historyofturkishbible.wordpress.com/> (16/06/2022).
- <https://halkdilinde.com/halk-dilinde-incil-hadi-ve-turkiyedeki-kutsal-kitap-tercumelerinin-son-50-yillik-tarihi> (18/02/2022).
- <https://www.kitabimukaddes.com/hakkimizda/> (16/06/2022)